

БЕОГРАДСКИ ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

BELGRADE HISTORICAL REVIEW

VOL. XI (2020)

1838

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

БЕОГРАДСКИ ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК
BELGRADE HISTORICAL REVIEW

Издавач:

Одељење за Историју
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Адреса Редакције:

Чика Љубина 18–20/V
11000 Београд, Србија

Електронска пошта:

bel.hist.rev2010@gmail.com
www.komunikacija.org.rs

Главни уредник:

др Синиша Мишић, редовни професор

Извршни уредник:

др Влада Станковић, редовни професор

Секретар редакције:

др Мелина Рокаи, научни сарадник

Редакција

Editorial board

Чланови Одељења за Историју (Београд):

Members of the Department of History (Belgrade):

Јелена Мргић, Синиша Мишић, Сузана Рајић, Никола Самарџић,
Влада Станковић, Данијела Стефановић, Марко Шуица

Одељење за Историју (Нови Сад):

Ненад Лемајић, Горан Васин

Департаман за Историју (Ниш):

Владимир Алексић

Историјски институт (Београд)

Aleksandar Uzelac, Radomir Popović

Publisher:

Department of History
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

Address:

Čika Ljubina 18–20/V
11000 Belgrade, Serbia

E-mail:

bel.hist.rev2010@gmail.com
www.komunikacija.org.rs

Editor-in-Chief:

Prof. Dr. Siniša Mišić, simisic@f.bg.ac.rs

Executive editor:

Vlada Stanković, vstankov@f.bg.ac.rs

Editorial secretary:

Melina Rokai, PhD

Department of History (Novi Sad):

Nenad Lemajić, Goran Vasin

Department of History (Niš):

Vladimir Aleksić

Institute of History (Belgrade)

Aleksandar Uzelac, Radomir Popović

Foreign members:

Oliver Jens Schmitt (Institut für Osteuropäische Geschichte, University of Vienna, Austria), Ivo Goldstein (Odsjek za povijest, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu), Egidio Ivetić (Dipartimento di Storia, Università di Padova, Italy), Selcuk Aksin Somel (Sabanci University, Istanbul, Turkey), Konstantin Vladimirovič Nikiforov (Institute for Slavic Studies, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russian Federation), Hans-Michael Miedlig (Seminar für Mittlere und Neuere Geschichte, Georg-August Universität, Göttingen, Germany), Christos Stavrakos (Department for History and Archaeology, Faculty of Philosophy, University of Ioannina, Greece)

Редакција се не сматра одговорном за ставове и мишљење аутора текстова / Editorial board holds no responsibility over attitudes and opinions expressed by the authors. Часопис БИГ се штампа један број годишње / Journal BHR is published annually.

Сву преписку упутити на / All correspondence should be directed to:
bel.hist.rev2010@gmail.com

БЕОГРАДСКИ ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

BELGRADE HISTORICAL REVIEW

VOL. XI (2020)

Одељење за Историју, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Department of History, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Београд • Belgrade

2020

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94

БЕОГРАДСКИ историјски гласник = Belgrade Historical Review / главни уредник Сениша Мишић. – Vol. 1 (2010)– . – Београд : Филозофски факултет, Одељење за историју, 2010– (Београд : Службени гласник). – 24 cm

Годишње.

ISSN 2217-4338 = Београдски историјски гласник

COBISS.SR-ID 180455692

Прихваћено за штампу на седници Редакције 05. октобра 2020. године

Издавање овог часописа финансијски су помогли Филозофски факултет у Београду и Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

Publishing of this issue was financially aided by the Faculty of Philosophy in Belgrade and the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Government of the Republic of Serbia.

SADRŽAJ / CONTENTS

Чланци / Papers

Danijela Stefanović, <i>Iz Ninive s ljubavlju – jedna mikro istorija</i>	7
Danijela Stefanović, <i>From Nineveh with Love – A Glimpse into a Micro History</i>	20
Марија Копривица, <i>Харистике у средњовековној Србији</i>	23
Marija Koprivica, <i>Charistike in Medieval Serbia</i>	36
Александра Фостиков, <i>Место занатске радње – типологија занатских насеља у средњовековној Србији</i>	39
Aleksandra Fostikov, <i>The Place of the Craft Activity – Typology of the Craft Settlements in Medieval Serbia</i>	48
Ојтун Ајберк Фират, Марко Шуица, <i>Учесће Срба у бици код Анторе 1402. године у светлу оријенталних извора</i>	49
Oytun Ayberk Firat, Marko Šuica, <i>The Role of Serbs in the Battle of Ankara (1402) According to Oriental Sources</i>	72
Дејан С. Радисављевић, <i>Средњовековна Врбница и велики Челник Радич Поступовић</i>	73
Dejan S. Radisavljević, <i>The Medieval Vrbnica and the Great Čelnik Radič Postupović</i>	96
Ненад Обрадовић, Марина Штетић, <i>Случај ушјаје деспојских њрихода у Сатмару 1417. године</i>	99
Nenad Obradović, Marina Štetić, <i>The Case of Tax Evasion on the Estates of Serbian Despots in Szatmár County</i>	107
Melina Rokai, <i>Charles XII, the Swedes and Belgrade</i>	109
Melina Rokai, <i>Карло XII, Швеђани и Београд</i>	126

Владимир Абрамовић, <i>Прилози истраживању учешћа српске (рацке) и ујарске милиције у ратним појасима јужној 17. и раној 18. века</i>	127
Vladimir Abramović, <i>Contributions for the Study of Participation of Serbian (Rascian) and Hungarian Militia in Wars of the Late 17th and Early 18th Century</i>	141
Марија Кочић, <i>Komplementarna primena epistolarne građe u kvalitativnom istraživanju epidemija kuge u Osmanskom carstvu – primer Sarajeva 1782–1783. godine</i>	143
Marija Kocić, <i>Complementary Use of Epistolary Sources in Qualitative Research of Plague Epidemics in the Ottoman Empire – Example of Sarajevo 1782–1783</i>	156
Њбрахим Сербестоћлу, Абидин Темизер, Мехмед Феридун Бег; <i>The Ambassador of the Ottoman Empire to Belgrade (May 1890–May 1893)</i>	159
Њбрахим Сербестоћлу, Абидин Темизер, Мехмед Феридун бег; <i>Ambasador Osmanskog carstva u Beogradu (maj 1890 – maj 1893)</i>	168
Немања Вујчић, <i>Велсов Нацрт и историје, 1920–2020: стогодишњица најчистијаније модерне историјске дела</i>	169
Nemanja Vujčić, <i>The Outline of History by H. G. Wells, 1920–2020: The Centenary of the Most Popular Modern Historical Work</i>	198

Прикази / Reviews

Nemanja Vujčić, <i>Tri pogleda na ropstvo u antici</i>	201
Марина Штегић, <i>Синиша Мишић, Српско село у средњем веку</i>	211

In memoriam

Danijela Stefanović, <i>Prof. dr Miroslava Mirković (1933–2020)</i>	217
---	-----

Библиографија / Bibliography

Мирослав Поповић, <i>Библиографија историографије Србије за 2019. годину</i>	221
--	-----

Александра Фостиков

Историјски институт
Кнез Михаилова 36/II, Београд
aleks.fostikov@gmail.com

МЕСТО ЗАНАТСКЕ РАДЊЕ – ТИПОЛОГИЈА ЗАНАТСКИХ НАСЕЉА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ*

Место занатске радње, па самим тим и положај занатлије, могу се најпре одредити у зависности од физичке локације поједине радионице, односно њене припадности типу насеља. Такође, место занатске радње може се дефинисати и према његовој позицији у оквиру шире шеме насеобина у датим историјско географским околностима, а посебно према удаљености од централног насеља, али и према економском центру ком правно припада. При томе треба имати у виду да се као такви у оквиру властелинства могу извојити и *двор* и *манастир*, а у оквиру урбано руралних односа и *град*, *џри*, *џрјовишије*, али и *село/заселак*. Стога, рад је посвећен изради класификације места занатске радње, чиме се уједно делимично осветљава и типологија насеља, а посебно шема оних са занатском, односно и производном основном у оквиру привредне историје српских средњовековних земаља, чије и само место у систему централних насеља, утиче на место и развој занатства.

Кључне речи: *занатство, занат, средњи век, насеља, Србија.*

Проучавање историје занатства, налаже и истраживање развоја правног статуса и положаја занатлије, његових права односно обавеза, врста организације и облика удруживања. Каква је позиција, размештај или организација првобитних мајстора код старих Словена, за које се сматра да живе и раде у оквиру слободне сеоске општине, нема за сада

* Рад је настао у оквиру пројеката: *Средњовековне српске земље (13–15. век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029) и *Насеља и сјановнишиво српских земаља у позном средњем веку (14 – 15 век)* (Ев. бр. 177010), које финансира Министарство просвете и науке РС.

поузданих података, па је раније доба могуће испратити само у главним карактеристикама развоја на основу скупине шароликих чињеница. Суђећи према првим поузданим поменима, језичкој, културној и материјалној баштини, у то време основна специјализација је успостављена у складу са потребама и нивоом технике, а занатлије су и посебно третиране. Да су доста рано и на овим просторима издвојене у одређену категорију говори и коришћење термина *мајсторије* и *Закон мајсторијама*, који упућују да је разлика свакако успостављена још у ранијем периоду.¹ Подељеност територије на световне и сакралне поседе, постојање посебног владарског домена и регалних права, те властелинства извесног господара, као и успостављање градова као трговачко занатских центара, условили су различит и паралелан развој у оквиру ове привредне гране током средњег века.

На основу сачуване грађе, у руралним оквирима како световног, тако и сакралног властелинства дате територије, може се утврдити већ устаљена структура и типологија различитих насеља. Као важне разлике између занатлија из ових средина истичу се правни положај, концентрација, ниво специјализације, начин организације, а најпре између условно речено градског и сеоског, које ипак за потребе истраживања треба предефинисати у однос између руралног и урбаног. Такође, не може се занемарити ни разлика у развоју, па и нивоу занатства у појединим типовима (*суб*)урбаних и *специјализованих* насеља, лоцираних унутар поменутих простора, а поједине занатлије налазе место и у манастиру, или при двору, што довољно доприноси посебности њиховог статуса.²

У атмосфери таквих подела, развој положаја занатлија, могуће је једино испратити кроз појединачна истраживања, и то из угла места занатске радње, као и према условној припадности господару, те је стога неопходно и успоставити њихову основну класификацију, чиме се уједно делимично осветљава и типологија насеља, а посебно шема оних са занатском, односно и производном основном у оквиру привредне историје српских средњовековних земаља.

У зависности од физичке локације, место занатске радње, па самим тим и положај занатлије, може се најпре одредити према типу насеља у ком се налази, односно његовој позицији у оквиру шире шеме насеобина

1 Фостиков 2013, 51–53, 65, са изворима и ст. лит; Фостиков 2019, *passim*. Такво издавање занатлија бележи и *Ойширна руска љавда. Правда Русская II*, 317–318 чл. 15, и даље према регистрима; Тихомиров 1953, 90.

2 Ове разлике посебно долазе до изражаја када се посматрају економски центри или централна насеља у којима се опажа не само разлика у наведеним елементима занатства, већ и у самом нивоу технологије, па се тако технолошки новитети шире из центра, у ком бораве или ком припадају оне вештије занатлије. Рыбаков 1948, 212, 342.

у датим историјско географским околностима, а посебно према удаљености од централног насеља, али и према економском центру ком правно припада, при чему треба имати у виду да се као такви могу извојити *двор* и *манастир* у оквиру властелинства, односно *ірад, ірї, ірїовишїе*, али и *село/заселак* у руралном и урбаном контексту.³ У таквим оквирима као главни типови места разликују се: *мајсторска* и *села/засеоци* са занатлијама специјализованим у истој струци, *села/засеоци* у којима борави већи број занатлија различите струке – такоређи мањи економски па и занатски центри, насеобине успостављене у близини ресурса, неког већег постројења попут топионица или већих радионица и место радње у виду локалне радионице, често ковачке.⁴

Насеља са делатницима, специјализованим за одређену врсту занимања, нису била неуобичајна појава. Заснивање таквих насеља углавном је процес условљен потребама господара, двора, манастира. Према појединачним подацима, као и детаљном опису заснивања мајсторског насеља зидара у Љутоглави, занатлије су насељаване, заједно са породицама (кућама), у оквиру чега су добијале и одређене привилегије, а на дар од владара сем повластица, могле су да добију и земљу на којој су насељене и то у баштину, као и све потребно за опстанак новог насеља у сопственим економским оквирима: њиве, ливаде, млин. Пошто се са својим селом јављају између осталих и занатлије мајсторских насеља: ковачи на Корићанима и зидари на Дразе, село поштељака Грабовница, да наведемо само неке, изгледа да је успостављање насеља овог типа била већ устаљена пракса, а судећи према средњовековној топономастици иста је добро позната и у ранијем периоду, о чему говори и помен назива Кијерези. У замену за свој специјалистички рад ова насеља ослобођена су често од других дажбина и намета, а бар зидарска оптерећена и минималним радним обавезама, у односу чак и на *Закон мајсторија*. Заузврат професионални рад или дажбина у производима постају обавеза ових делатника.⁵

Мада пример зидара из Пнуће, расветљава процес заснивања мајсторских насеља, у вези истих остаје још низ непознаница. Како је дељена заједничка земља међу занатлијама, као и каква је била унутрашња организација, само су нека од питања. Како мајсторско село препоставља концентрацију уско оријентисаних мајстора, са породицама,

3 Мргић 2012, 285–297, са ст. лит.; Фостиков 2013, 65; Мишић 2013, 39–49; Петровић 2014, са изворима и ст. лит., *passim*.

4 Фостиков 2013, *Занатство*, 65; Фостиков 2019, *passim*.

5 *БХ*, 121; *СХ*, 110; 140; Шуица 2003, 144–146; Фостиков 2019, 155. Поједине повластице јављају се и у каснијем периоду, па су тако током 16. века и становници села Стрелар, у служби тврђаве Козник били ослобођени давања харача, спенце, ушура и диванских намета. D. Amedoski, V. Petrovic, G. Garić Petrović 2011, 9; Фостиков 2019, 81 н. 215.

морала је да буде успостављена и каква таква подела радних улога, као и извесна хијерархија. Када се овим подацима дода и чињеница да је поштовање задатих обавеза захтевало и извесну врсту надзора, може се рећи да је организациона структура захтевала и челну функцију у оквиру овог типа занатског насеља. На том положају могао је да се нађе вероватно бар што се пословања тиче и главни мајстор из насеља, те лице које је и административно одговарало.

Иако се у везу са мајсторским селима, па и појединим местима производње могу довести и поједини топоними, а посебно *nomina professionalia*, без додатног податка или описа није могуће прецизирати њихово време нити начин настанка, те се по правилу не могу везати за *мајсторска села* заснована по одлуци господара. Тако у појединим случајевима може бити реч и о груписању занатлија у близини ресурса, попут рудника, где се јавља привремена или стална насеобина, односно у близини већих постројења попут топионица или радионица *Montanindustrie*, попут Ковача код Планае, а делатници ових стамбено пословних комплекса такође су стицали извесне привилегије, свакако у складу са статусом насеља. Иста појава опажа се и у простору око тргова, годишњих сајмова, већих насеља, чији називи настају као одраз свакодневнице. У појединим случајевима места занатске радње тако постају и језгра насеља, или *субурбани* предели који настају развојем тргова.⁶ Ипак, и ова насеља морала су да буду на неки начин и ратификована, те опорезована, могуће у складу са местом припадности, односно економским центром према ком су организована.

Док се у мајсторским селима јављају занати који захтевају масовну производњу, поједини које издвајају вештина и производ, попут мачарског, налазе своје место само у оквиру већег насеља или центра јавне власти, попут двора или града. Стога извесну концентрацију занатлија различите струке налазимо искључиво у већим насељима, која би се могла сматрати и посебном субурбаном структуром – *сеоским њрџовишијем* у оквиру руралног крајолика. У таква би спадало и село Чабић (Чабић/и, Клина), највеће насеље манастира Дечани, у ком се на нешто мање од 200 кућа (182, односно 197) јавља десет попова, као и четворица занатлија: два ковача, један мачар и један златар. Додатно су уписани и један Грнчаревић, као и један Ковачевић, чија презимена би можда могла да

6 Parker 1979, 43–45; Šimunović 2009, 35, 218; Фостиков 2013, 65; Фостиков 2019, 55. *Montanindustrie* представља производњу засновану на добијању сировина у оквиру рударства, односно првој фази обраде мегала, вађењу камена и угљарству. У датим параметрима у питању су обично рудоносни предели богати одређеним металом. Фостиков 2019, 30, 215 н. 66

упућују и на наслеђивање заната. Иако у основи различите струке, од пет поменутих занатских занимања, четири потврђена припадају сфери обраде метала. Подаци да у селу бораве један мачар, то јест оружар и један златар сведоче о структури и богатству насеља, а из истог села потекло је и осамнаест сокалника. У Чабику је постојала и црква Светог Петра, а један од његових засеока Добродол баштина је челника Радана, који је и сам потчињен Дечанима. Овако развијено насеље на путу поред *велике цесће Призрен-Трейча*, несумњиво да је имало и сопствени трг, а вероватно да је постало и трговачко занатски центар у том делу дечанског властелинства, од чијег центра је удаљено око 42–43 км, а чији се атар додатно граничио и са метохом манастира Бањске. Треба приметити и да се Чабик, када би се повукла кружница, налазило у зони до 50 км удаљености и од Вучитрна, Пиштине, Призрена и Пећи.⁷

Мада су у насељу пописана поуздано само четворица занатлија, треба имати у виду да се исти наводе углавном са породицама, браћом, па и дедом, а како се наводе само опорезоване занатлије, чак и у случају ковача самца, вероватно да је свако до њих имао бар неку испомоћ у радионици, *сина или радоињника*, те да је стога укупни број занатлија, као и *ученика* могао бити и већи, те да се као и у случају других категорија заправо ради о кући. Такође, већ успостављање неколико радионица везаних за рад са ватром, морало је да запрема извесну територију насеља.⁸

Осим поменутог Чабика, на територији Дечана, као нешто мањи занатски центар можда би се могло истаћи и село Рзинићи (Рзнић/Рзниц, 35 кућа), на око 7 км од самог манастира, у ком се наводе један ковач, један кожодер и један *мајстџор* без ближе ознаке занимања – можда градитељ. У свим другим насељима, па и оним која доживљавају успон, бележе се евентуално двојица занатлија (Прилепи, засеок Храстовице, на око 4 км од Дечана и око 3 км од Рзнића, 21 кућа). Последња два примера, указују и да се у непосредној близини економског центра, па и у случају манастира, јавља већа концентрација занатлија, а сходно паралели са

7 ДХ II, 20–25, 56–57, 60–61; ДХ III, 88–94, 131; Ивић, Грковић 1976, према регистрима; Ивановић 1952–53, 190–200; Благојевић 2001, 216; Мишић 2013, 44; Фостиков 2019, 87. Према путопису М. С. Милојевића, ту се налазио женски манастир посвећен Вознесењу, а који је према натпису *йодиџао краљ Урош II, након йобезде над Турцима*. Милојевић 1872, 2, 183. О каснијој цркви Светог Николе: *Субојић 2012*. За мерење удаљености је коришћена Google мапа: <https://www.google.com/maps/dir/Qabiq+%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D0%BA/Desan+51000/@42.6034458,20.2233993,10z/am=t/data=!3m1!4b1!4m1!4m1!1m5!1m1!1s0x1353732c400090fb:0x68e9d3bf78e5690c!2m2!1d20.7158398!2d42.5965071!1m5!1m1!1s0x135255051b92477b:0x7f97d3d31a733b3f!2m2!1d20.2883251!2d42.5403276!3e2>

8 Фостиков 2013, 55–56; Фостиков 2019, 51–52.

градским метохом, ова насеља налазила би се у најужој зони манастирског метоха.⁹

Уобичајно место занатске радње у руралним пределима, често представља локална и појединачна радионица, која се у зависности од врсте заната, налази у оквиру појединог села односно њиховог атара, најчешће ковачка. Такође поједине радионице смештају се у непосредној близини ресурса (рудника, шуме, воде), попут топионица, самокова и мехова, места производње угља, ваљавица.¹⁰

Када се говори о разлици између урбане и руралне средине најчешће се у литератури до новијег времена, како је изнад и напоменуто, истичала разлика на нивоу град: трг: село, па и приликом разматрања занатства. Међутим истраживања насеља, указују сем на различиту типологију руралних и на разлику урбаних средина, односно различит ниво и ток урбанизације истих. Тако се као урбани центар може истаћи град, али и *ијрџовишије*, али не треба ни у том случају занемарити субурбане структуре. У случају градова, посебно централних насеља првог реда, у такве би можда сем самог центра спадала, бар крајем средњег века, и такорећи предграђа, односно насеља у оквиру или на ободу прве зоне градског метоха, на око 5 км, удаљена не више од пар сати хода, у ком случају може да се говори о свакодневним контактима, те уској сарадњи између њихових становника. Судаћи према подацима из књиге Лукаревића, део пописаних занатлија везује се и за села из ширег новобрдског градског метоха, који се судаћи према Копривници пружао, на око 15 км, удаљености од центра. Према појединим прорачунима заснованим на овој пословној књизи, у самом граду јавља се скоро два пута већи број занатлија, у односу на околна насеља. Мада до сада није решено у потпуности питање односа увођења назива *zitade/vila* у ову пословну књигу, а посебно због проблема недоследности коришћења ових ознака, одговор на поједина питања у вези размештаја занатлија, па и у оквиру градског метоха, пружиће вероватно будућа истраживања, која ће дозволити детаљније убицавање познатих топонима у оквиру простора. Тек након тога могло би се разматрати и питање присуства занатлија из градског метоха у центру, те њихов правни статус и евентуално повлашћеност, посебно приликом пословања у његовим границама.¹¹

9 До друге половине 19. века у Рзњићу су стајале развалине цркве Св. Срђа и Вакха. Од материјала ове цркве сазидана је сеоска џамија. Ивановић 1952–53, 187–188; *Географска енциклопедија* I, 511–512; Мишић 2013, 44. Видети и изнад н. 3.

10 Фостиков 2019, 51–52, 187.

11 Мргић 2012, 285–297; Петровић 2015, 140–145. Као и у случају других лица, и занатлије у истој књизи бележе се, како је то већ у историографији указано, са местом порекла

Истовремено место радње могло је да буде део двора, манастира, или да се налази у оквиру дворишта економског центра тог типа. Тако се владарске ковачнице смештају у оквиру или непосредној близини дворског комплекса, а манастирске ковачке и златарске у економском делу унутрашњег дворишта. Такође, у случају града, има примера и да се као место радње јавља квартал, улица или кула, попут порте шустера у Новом Брду.¹²

Већ само овај кратак приказ могућих места занатске радње, указује на опширну проблематику, која прати решавање питања положаја или организације занатлија, те указује да низ типова насеља у којима занатлија ради и борави, као и у другим случајевима има различите господаре, у складу са чим подлеже и датом закону, па и о порезу. Према припадности економском центру занатлије се тако могу поделити на: руралне, урбане, сакралне и световне, односно сеоске, градске, манастирске и дворске, а овима треба додати и рудничке, али и монахе, односно дворане занатлије. Додатно, трагови домаћег законодавства дозвољавају да се идентификују три важније групације, зависне мајсторије, ујоворне занатлије и слободне градске односно рудничке мајсторе, при чему треба имати у виду и да постоји евидентно одступање у појединим случајевима, као и да идеја подложништва, доживљава промене током средњег века.¹³

Колики је заиста био укупан број мајстора, како су они распоређени, и у ком су правном статусу, остаје делимично нејасно и због тога што нису све занатлије поименице обухваћене ни у оквиру ретких спискова или пописа. Тако се, примера ради, поједине јављају само у збирном попису дарованих занатлија, без имена или ознаке места припадности, подлажу се како оне из сеоских насеља, тако и оне из подграђа градова, исто онако као што се подлажу и сама села из оквира градског метоха. Додатно, у случају насеља подељених међу више господара, или урбаних структура у којим је само део мајстора подложен једном од њих, подаци су непотпуни, пошто ретки сачувани извори обично наводе само подложнике појединог. У случају манастира некада није јасно ни да ли наведене раде у манастирским радионицама у непосредној близини или унутар ограђеног простора, или су пак исте налазе у оквиру појединог насеља.¹⁴

и без места порекла, у ком се случају иста лица опредељују као познати становници датог места. Динић 1957, *passim*; Д. Ковачевић – Којић 2007, 372–374.

12 Фостиков 2019, 51–52, 74–75, 199 н. 198, и *passim*.

13 Фостиков 2019, 32, 46, 51, 156 н. 114, 364.

14 БХ, 124; СХ, 143; Мишић, Суботин-Голубовић 2003, 37–38; Михаљчић 2006, 38, 64, 73, 80; Ферјанчић 1992, 51–65. Видети и изнад.

На крају, судећи бар према грађи која садржи детаљније пописе, попут дечанских или светоарханђеловске повеље или пак спомене у латинској грађи, занатлије се не јављају у свим насељима, а њихова присутност, бројност, као и разлика у специјализацији указују на тип и место насеља у мрежи економских центара. Тако, према доступним подацима, она са већим бројем различито специјализованих занатлија поседују развијенију производњу, која је уједно и привредна основа развоја тих насеља, која се успостављају и као својеврсни економски центри у свом окружењу, или пак субурбани предели.

Библиографија:

Скраћенице:

- БХ – Трифуновић, Ђ. (ур.) (2011): *Повеља краља Милутинова манастиру Бањска-Светиосићанска хрисовуља*, књ. 2. Фототипије издања и пратеће студије, Приштина: Музеј, Београд: Центар за очување Косова и Метохије Mnemosyne: Службени гласник (Београд: Гласник)
- ДХ II – Милојевић, С. М. (1880): *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД 12, 1–68.
- ДХ III – Милојевић, С. М. (1880): *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД 12, 69–142.
- Правда Русская II – Правда Русская II* (1947): Под общ. ред. акад. Б.Д. Грекова. М.; Л.: Изд-во АН СССР. Т. II: Комментарии.
- СХ– Мишић, С., Суботин-Голубовић, Т. (2003): *Светиарханђеловска хрисовуља*, Београд.

Литература:

- Amedoski, D., Petrovic, V., Garić Petrović, G. (2011): *The Koznik District (Nahiye) in Central Serbia in the Sixteenth Century: Settlements and Population Dynamics*, International Journal of Turkish Studies vol. 17, Nos.1&2, University of Wisconsin–Madison, 1–19.
- Благојевић, М. (2001): *Државна ујрава у српским средњовековним земљама*, Београд: Службени лист СРЈ (Краљево: Слово).
- Географска енциклопедија насеља Србије I* (2001): ур. Стаменковић, С. Ђ., Београд.
- Динић, М. (1957): *Из Дубровачког архива I*, САН, Београд.
- Ивановић, Р. (1952–53): *Дечанско власићелинство*, ИЧ 4, 173–226.
- Ивић, П., Грковић, М. (1976): *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад.

- Ковачевић-Којић, Д. (2007): *Градски животи у Србији и Босни (XIV-XV)*, Београд.
- Милојевић, М. С. (1872): *Путопис дела Праве Старе Србије II*, Београд.
- Михаљчић, Р. (2006): *Закони у старим српским исправама, њравни прописи, преговори, уводни текстови и објашњења*, САНУ, Београд.
- Мишић, С. (2013): *Заселци у средњовековној Србији*, БИГ 4, 39–49.
- Мишић, С., Суботин-Голубовић, Т. (2003): *Светлоарханђеловска хрисовуља*, Београд.
- Мрђић, Ј. (2012): *Проучавање «централних» насеља у историјској географији Византијског царства на Балкану и могућности примене нове методологије*, Византијски свет на Балкану. Књ. 2 (Посебна издања, књ. 42/2), ур. Крсмановић Б., Максимовић Љ., Радић Р., Византолошки институт САНУ, Београд, 285–297.
- Parker, V. N. (1979): *Industry*, in: *The New Cambridge Modern History. Companion volume*, ed. by P. Burke, Cambridge University Press, 43–45.
- Петровић, В. (2014): *Друштвена и просјорна стурктура српских градских насеља у њозном средњем веку*, Филозофски факултет, Београд. (докторска теза у рукопису), Библиотека Одељења за историју, Филозофски факултет: IS DD 247.
- Петровић, В. (2015): *Градски мџох*, Споменица академика Милоша Благојевића (1930–2012), ур. Синиша Мишић, Београд: Филозофски факултет, Центар за историјску географију и историјску демографију (Крушевац: Сиграф), 139–150.
- Рыбаков, Б.А. (1948): *Ремесло Древней Руси*, М.:АН СССР.
- Суботић, Г. (2012): *Долац и Чабићи*, Београд.
- Тихомиров, М.Н. (1953): *Пособие для изучения Русской Правды*, М.: Издательство Московского Университета.
- Ферјанчић, Б. (1992): *Манастирски људи у византијском и српском праду*, Зборник Социјална структура српских градских насеља (XII– XVIII век), Смедерво-Београд, 51–65.
- Фостиков, А. (2013): *Занатство средњовековне Србије у светлу њри њовелје из 14. века*, БИГ 4, 51–69.
- Фостиков, А. (2019): *Занатство средњовековне Србије*, Историјски институт Београд, Народни музеј Пожаревац.
- Šimunović, P. (2009): *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb.
- Шуица, М. (2003): *Повеља цара Уроша о замени њоседа између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2, 144–155.

Aleksandra Fostikov

THE PLACE OF THE CRAFT ACTIVITY – TYPOLOGY OF THE CRAFT SETTLEMENTS IN MEDIEVAL SERBIA

The place of the craft activity and thus the position of the craftsman, can primarily be determined depending on the physical location of the individual workshop, i.e. its affiliation to the type of settlement. In addition, the place of craft activity can be defined according to its position within the broader scheme of settlements in the given historical and geographical circumstances, and especially according to the distance from the central settlement, but also from the economic center to which it legally belongs. At the same time, one should borne in mind that within the manor, as such court or monastery can be distinguished, and within urban-rural relations: town, market town (*trg*), *trgoviste*, but also a village or its hamlet.

Within these frameworks, the following main types of places of the craft activity could be pointed out: craft village (*majstorsko selo*), village or hamlet with craftsmen specialized in the same profession, village or hamlet with larger number of different crafts professions (smaller economic and craft center), craft settlement established near resources or some craft larger workshop (e. g. smelters). In addition, it could be a local workshop. At the same time, this *place* could be part of a town (quarter, tower or street) or even part of the court or a monastery or located in the economic part of its inner yard.

Therefore, the classification of places of the craft activity also partially illuminates the typology of the settlements or one economic center, and especially the scheme of those with craft i.e. production base within the economic history of Serbian medieval countries.

Key words: *craft production, craftsmanship, Middle ages, settlement, Serbia.*